

Et forum for drømme

Af Julie Nynne Bune

I artiklen inviteres læserne med ind i teatrets rum. Her møder man blandt andet Marjam, Faizah og Reza, som er flygtninge fra Afghanistan og nu lever og bor i Danmark. Man får indblik i, hvordan forumteater som antropologisk metode kan udfoldes i en workshop om drømme, hvor deltagerne og antropologen indgår i et fælles eksperiment om at skabe ny viden og udfordre de tunge stereotyper, der præger de politiserede debatter om flygtninge.

Feltarbejde i en politiseret felt

Flygtninge og migration er et stærkt politiseret emne, der konstant er til debat i politik og medier i Danmark. Da jeg påbegyndte mit ph.d.-feltarbejde i foråret 2019 blandt unge voksne afghanske flygtninge i Danmark, begyndte jeg at eksperimentere med teater som metodisk værktøj. Min intention var at udfordre gængse tilgange i studiet af flygtninge, der typisk ser på 'integration' eller 'tilhørsforhold', og at udforske hvilke andre typer historier antropologen i samarbejde med informanterne kan skabe gennem teater. Jeg startede feltarbejdet ved at facilitere en række teaterworkshops med unge voksne afghanske flygtninge i København. Vi arbejdede hovedsageligt med et format kaldet forumteater. Forumteater blev udviklet i 1970'erne af den brasilianske teaterudøver og aktivist Augusto Boal som en del af, hvad han kaldte 'De undertryktes teater', og som et værktøj til social forandring. Med metoden inviterede Boal publikum til at være en del af forestillingen ved at intervenere i scenerne og ændre handlingen, så forløbet af historien blev forandret. Det traditionelle skel mellem skuespillere og publikum blev derved ophævet. Boals ide var at skabe et rum, hvor man gennem træning på scenen kunne udfordre undertrykkelse og magtforskelle og eksperimentere med at skabe alternative historieudlægninger og fremtider. Hans hypotese var, at hvis man kan handle på scenen igennem dramatisk fiktion, kan man også skabe forandring i sit eget liv.

Valget af forumteater som metode til at arbejde med flygtninge udsprang af, at jeg ønskede at finde en måde at adressere og forvandle de tunge stereotyper i samfundsdebatten, som flygtninge konstant konfronteres med. I en

Til en teaterworkshop med temaet fremtid, udspiller to deltagere en scene, hvor de sætter fokus på politikernes retorik omkring flygtninge.

Deltagerne arbejder med at lave kropslige billeder til en workshop om drømme. En af deltagerne har formet de andre til dette billede, der viser, at hvis han vandt en million, ville han købe en ø.

række workshops med forumteater indbød jeg deltagerne til at være med til at sætte rammerne for forskningsprocessen ved at fortælle historier om deres liv, drømme og fremtid og efterfølgende udspille og forandre dem. Teaterrummet var derfor i høj grad et identitetspolitisk rum, hvor vi ved brug af en fleksibel og procesorienteret metode kunne udfordre den fastlåste debat om flygtninge ved at tage udgangspunkt i personlige erfaringer.

I denne artikel vil jeg argumentere for, at arbejdet med dramatisk fiktion i brugen af teater som antropologisk metode midlertidigt tillader antropologen og informanterne at bevæge sig væk fra en begrænsende realisme. Metoden giver mulighed for at forestille sig og udspille, hvordan livet *kunne være*. Dette giver antropologen indblik i, hvilke andre fortællinger om livet som flygtning eller dansk-afghaner, der er vigtige at fortælle.

Teater som metode

Teater har igennem antropologiens historie været henholdvis genstandsfelt for forskning, brugt som formidlingsform af data og tænkt som analytisk ramme. Mest kendt er nok Victor Turners arbejde. Han undersøgte ritua- lers struktur gennem en forståelse af performativitet. Det var også Victor og Edith Turner, der eksperimenterede med at undervise deres elever igennem optræden ud fra en overbevisning om, at tekstbaseret repræsentation ikke kan indfange rigdommen i, hvordan andre mennesker oplever deres sociale eksistens. Denne udvikling inspirerede andre forskere til at formidle deres forskning i dramatiseret form gennem såkaldte 'etnodramaer', hvor man ud fra forskellige typer data fra felten skriver et manuskript og opfører det som en teaterforestilling.

I sin artikel *Theatre and Anthropology* fra 2020 redegør Alexandra D'Onofrio for, hvordan antropologer i 90'erne som et led i en stigende de- kolonial kritik begyndte at undersøge teaterforestillinger som et sted for po- litisk og social kritik. Her kom der et stigende fokus på proces og dermed på den måde mennesker gennem teaterforestillinger kan repræsentere og udfordre koloniale ideologier og vende hierarkier på hovedet. Teater som metode voksede ud af repræsentationskrisens fokus på alternative tilgange til at producere viden og formidle den. Igennem teater så man muligheden for et mere etisk møde med 'den anden' – et møde der blev kropsliggjort og gav plads til levet erfaring, spontanitet og følelser og dermed en anden type relation forsker og informant imellem. Deltagende teater (*participatory the- atre*), som forumteater er en del af, er blevet brugt som antropologisk me- tode for at undersøge mulighederne for at skabe inkluderende og refleksive forskningsprocesser, hvor viden skabes i de fælles møder.

Når forumteater bruges som antropologisk metode, skaber deltagerne og antropologen sammen et rum, hvor historier deles og performs for der- efter at blive udfordret, diskuteret og sat sammen på nye måder. I mit felt- arbejde arbejdede jeg med et overordnet tema for hver workshop, som jeg besluttede på baggrund af samtaler med deltagerne, og som vi på works- hops udforskede sammen. Deltagerne skabte scener i små grupper, som de efterfølgende opførte for de resterende deltagere. Historierne i scenerne blev

“ Ideen er ikke at finde en løsning, men i stedet at dele erfaringer, åbne nye perspektiver og gennem teatrets mulighedsrum eksperimentere med at indtage og udforske forskellige samfundsmæssige roller.

udviklet af deltagerne selv enten på baggrund af personlige fortællinger eller mere fiktivt sat sammen omkring et tema. Når deltagerne udspillede scenen, der kulminerede i et problem eller en udfordring, kunne andre deltagere udskifte en af skuespillerne og prøve at ændre scenen for at spille andre mulige handlinger. Forumteater bevæger sig derfor udover realismens grænser og udfordrer det givne. Ideen er ikke at finde en løsning, men i stedet at dele erfaringer, åbne nye perspektiver og gennem teatrets mulighedsrum eksperimentere med at indtage og udforske forskellige samfundsmæssige roller.

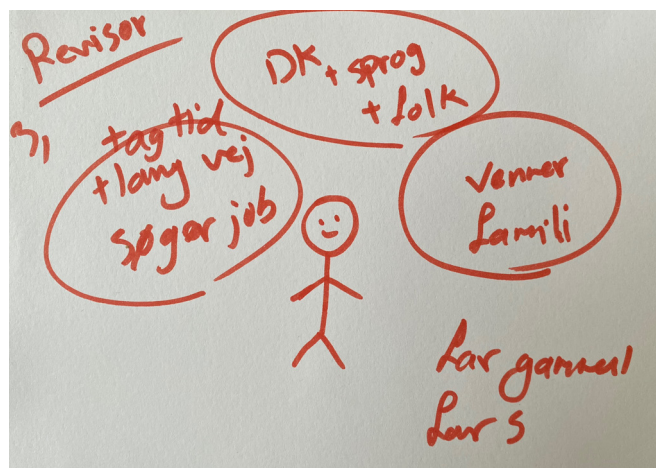
I sin analyse af Shakespeares teater foreslår Kirsten Hastrup, at skellet mellem virkelighed og illusion ophæves i teatrets rum. I stedet skabes der nye potentialer eller nye verdner gennem teatrets praksis, der rækker ud over scenen og hverdagslivet. Teatrets rum bliver derfor et tredje sted, hvor skuespillerne er i en konstant tilblivelsesproces. I forumteater står deltagerens historier ikke uberørte og statiske, i stedet bliver de konstant forhandlet og forvandlet inden for teatrets mulighedsrum. Feltarbejdet i teatrets rum befinder sig derfor

konstant i rummet mellem, hvordan livet opleves, og hvordan man ønsker, det skal blive. Inden for dette mulighedsrum skaber antropologen og deltagerne sammen nye potentialer, for at bruge Hastrups ord.

Invitation til at deltage i en intervention

Teaterscenen som rum for det antropologiske feltarbejde kan ses som en intervention konstrueret af antropologen. Jeg designede feltarbejdet og samlede de mennesker, der ønskede at være en del af det. Langt størstedelen af deltagerne kendte ikke hinanden i forvejen, men undervejs blev nye forbindelser skabt, ved at 15 deltagere svarede på de Facebook invitationer, som jeg sendte ud. Jeg søgte eksplicit efter deltagere, der havde lyst til at være med til at udfordre, hvad jeg så som et mediebillede præget af tunge stereotyper og negative historier om flygtninge og indvandrere og fejlslagen integration. Jeg ville undersøge, hvilke andre fortællinger om livet som flygtning eller dansk-afghaner, der var vigtige for dem selv at fortælle. Deltagerens

En kvinde har i en workshop om drømme lavet denne tegning, der viser hendes drøm om at uddanne sig til revisor i Danmark. De forskellige bobler illustrerer de forhindringer, hun møder. For eksempel det danske sprog, venner og familiens holdning til, at hun er for gammel, og at det tager for lang tid.

To kvindelige deltagere skriver og tegner deres drømme, og de forhindringer, de oplever, står i vejen for at realisere dem. Efterfølgende deler de deres historier med resten af gruppen.

motivation for at deltage var derfor i høj grad formet af ønsker om forandring, som både blev artikulert af dem og mig.

Som etnisk majoritetsdansker og antropolog, der undersøger afghanske flygtnings livsverdener i mit eget samfund, er jeg en del af de samme politiske diskussioner som dem, hvis liv jeg undersøger. Spørgsmål om flygtninge og integration fylder ofte mediernes forsider. De dominerer, når der er folketingsvalg og dukker ofte op i samtaler med venner og familie og er i høj grad blevet et centralt emne for, hvilke værdier der vægtes i velfærdsstaten Danmark. Debatterne omkring integration og flygtninge var desuden en konstant kulisse for mit feltarbejde. Undervejs i samtaler med mine informanter oplevede jeg ofte, at de spurgte ind til min holdning til integrationspolitiske spørgsmål, ligesom jeg selv følte behov for at markere, hvor jeg stod i nogle af de debatter, som jeg vidste, påvirkede dem. Arbejdet med en metode, der

fokuserede på forandring, gjorde, at vi kollektivt kunne konfrontere holdninger og stærke stereotyper i debatterne og i stedet flyttede fokus til deltagerens drømme og længsler mod forandring. Hvad forandring betød, og hvordan den skulle udspilles, var dog et tema for konstant debat og forhandling.

Jeg inviterede potentielle informanter til at være en del af feltarbejdet gennem deltagelse i teaterworkshops. Rekrutteringsmodellen indebærer, at feltarbejdet ikke blev rammesat omkring fælles erfaringer med at indgå i en bestemt struktur som flygtninge (asylcenter, integrationsprogram, sprogsko-

Teaterrummet er delt i to. Den ene del repræsenterer følelsen af at være en del af et fællesskab, og den anden af at være udenfor et fællesskab. I et kontinuerligt kropsligt flow bevæger deltagerne sig fra den ene ende af rummet til den anden, hvor de laver kropslige billeder. Her ses to billeder, der viser følelsen af at være en del af fællesskabet.

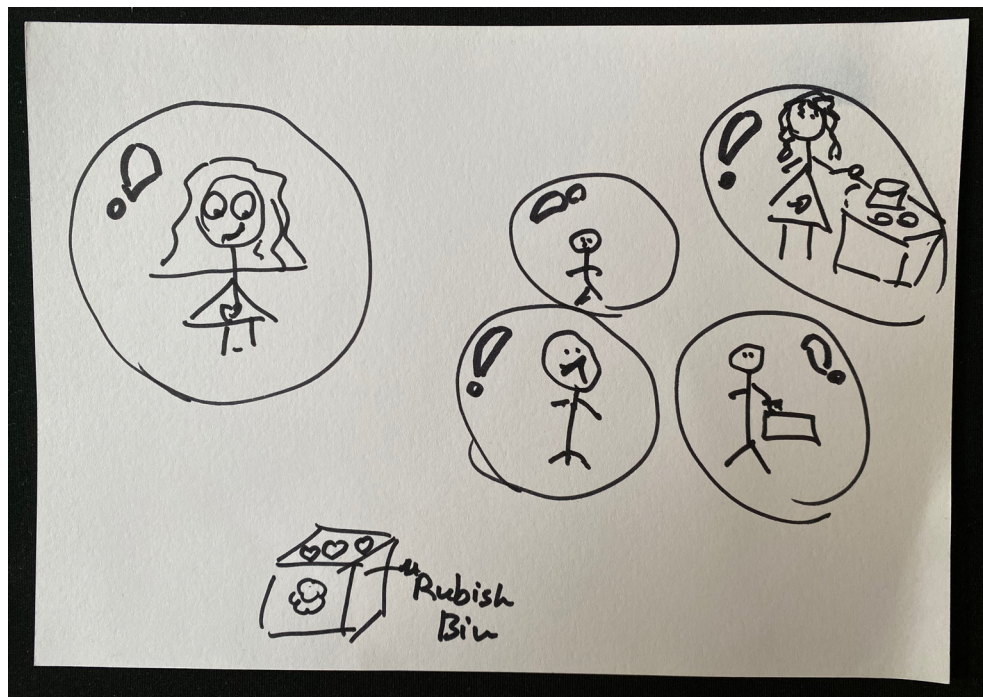
le og så videre), og informantgruppen kom derfor til at bestå af meget forskellige mennesker. Gruppen bestod af både mænd og kvinder i forskellige aldersgrupper mellem 19 og 40 år, hvoraf nogle havde boet i Danmark i 20 år og andre i 4 år. Nogle kom direkte fra forskellige regioner i Afghanistan, mens andre havde boet størstedelen af deres liv i Iran som illegale flygtninge. Nogle var religiøse, og andre var ikke. Selvom de alle responderede på et opslag, der henvendte sig til afghanske flygtninge, delte de ikke nødvendigvis andet end en baggrund i Afghanistan – et land i krig gennem mere end 40 år, hvilket havde formet deres familie- og flugthistorier på forskellig vis.

“Jeg drømmer om at være fri til at være mig selv”

Til en teaterworkshop om drømme deltager to professionelle skuespillere udefra. De skal improvisere scener, der berører aktuelle problematikker i deltagerens liv. Scenerne udvikler jeg sammen med skuespillerne på dagen ud fra deltagerens fortællinger. Vi er ni personer i det lokale, som jeg har lejet til dagens formål. I løbet af de seks timer, vi er sammen denne lørdag i september 2020, arbejder vi med fysiske teaterøvelser efterfulgt af en story-

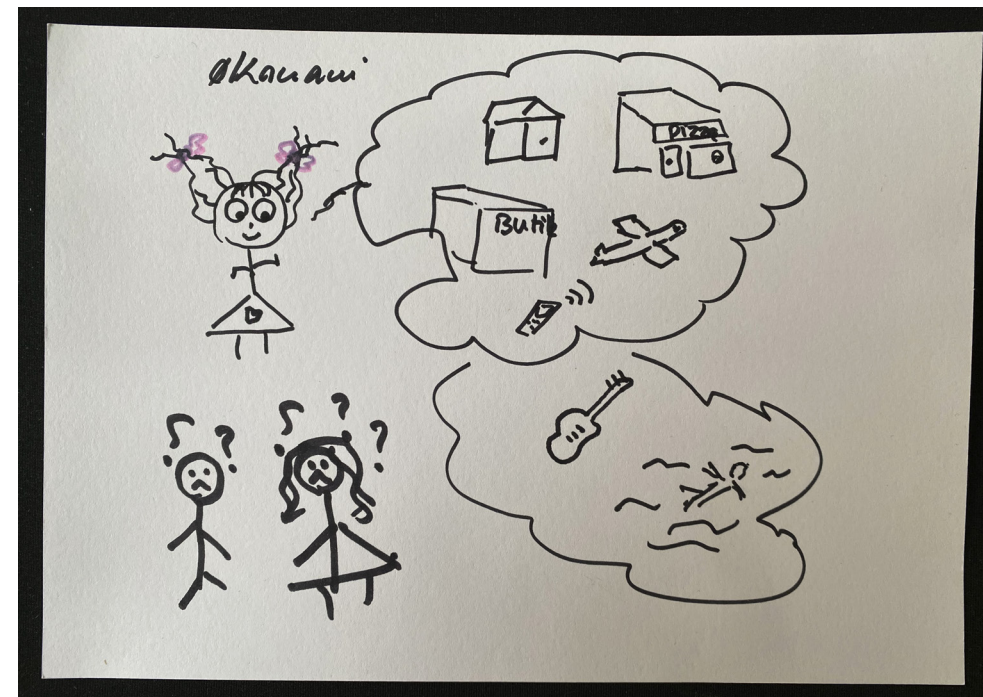
telling session, hvilket leder frem til forumteaterarbejdet. Deltagerne arbejder individuelt med at skrive og tegne de forhindringer, der står i vejen for, at de kan nå deres drømme i praksis. Marjam viser sine fire tegninger og fortæller imens, hvordan hun lige siden, hun var barn og voksede op i Iran med sin mor og seks søskende, har drømt om som kvinde at være fri til at udtrykke sig, som hun ønskede. Som kvinde i Iran blev det forventet af hende, at hun ikke grinede højt og dansede og ikke talte med mænd. Da hun kom til Europa forventede hun en anden slags frihed, men blev mødt af lignende begrænsninger, hvilket har været en konstant kamp for hende. En anden kvinde, Faizah, nikker samtykkende og fortæller ud fra sine egne tegninger, at også hun voksede op i Iran som udokumenteret immigrant og derfor ikke

En anden kvinde tegner sig selv i venstre hjørne og resten af familien i bobler og skriver: "Alle i familien boede i deres egen boble, der var ingen kærlighed."

måtte hverken arbejde eller studere. Hun blev som kvinde hovedsageligt holdt hjemme, hvor hendes forældre bestemte. Som flygtning i Danmark bliver hun overraskende mødt af andre begrænsninger og oplever, at hun stadig ikke kan bestemme over sit eget liv; valg af arbejde, uddannelse og bolig.

På baggrund af dagens diskussioner og de temaer, deltagerne peger på, udvikler skuespillerne og jeg i fællesskab tre løst strukturerede scener. I en halvcirkel rundt om 'scenen' sidder de andre deltagere og iagttager de eksterne skuespillere, der udspiller scenerne for dem. Musikken brager ud af højtalerne og lægger rammen for stemningen i den første scene, der foregår til en fest, hvor danske Robert og afghanske Lina taler sammen om valg af uddannelse. Lina skal vælge mellem arkitektuddannelsen og bygningsingeniøruddannelsen, mens Robert vil være sygeplejerske. Scenen skifter og Lina sidder over for sin uddannelsesvejleder og fortæller om sine overvejelser om de to uddannelser. Vejlederen spørger kritisk ind til hendes kvalifikationer og sætter spørgsmålstegn ved, hvorvidt hun kan klare læsemængden. Han ender med at opmuntre hende til at få praktisk erfaring som sosu-medarbejder eller med børn som pædagogmedhjælper, fordi børn kan være en god indgangsvinkel til at forstå det danske samfund. Endnu engang skifter scenen, og Lina bliver kaldt ind til sin far derhjemme. Linas far ser bekymret og vred ud og kigger ned i jorden, mens han ryster på hænderne. Alle deltagerne griner højt ved sy-

Kvinden tegner sig selv, da hun var barn i Afghanistan og sine drømme om at rejse og få mere velstand, hvilket ikke var muligt på grund af forældrenes manglende uddannelse og familiens dårlige økonomi.

net af faren. Faren fortæller, at hun er blevet set med en mand og begynder at udsøge datteren, der benægter at have været sammen med en mand. De taler frem og tilbage, og Lina fortæller, at hun gerne vil studere til sommer. Faren reagerer ved at blive vred og råber højt, at hun må vente til hendes brødre er kommet i gang og sender hende derpå ud af rummet.

Vi klapper alle sammen. Jeg inviterer deltagerne til at komme med instrukser til scenerne. Hvad skal ændres, så scenerne i højere grad reflekterer deres egen virkelighed? Alle er enige om, at uddannelse er noget, familien ville prioritere, og skuespillerne får at vide, at ved næste gennemspilning skal de ændre på den del. Flere af deltagerne kommenterer på far-rollen og sætter spørgsmålstegn ved fremstillingen af den patriarkalske far. Andre deler erfaringer med, hvordan det fungerer i deres familie og kommer med bud på, hvordan man kan tale med faren. Nogle mener, at scenen er for voldsom, mens andre mener, det vil være mere i tråd med deres erfaringer at skrue op for intensiteten.

Deltagerne bliver enige om at gå videre med den sidste scene med Lina og faren, og skuespillerne gennemspiller den igen ud fra de ændringer, de har fået af publikum. Denne gang inviterer jeg deltagerne til at stoppe scenen, når de oplever, at konflikten begynder at gå galt og i stedet selv tage datterens plads og spille scenen på en anden måde. Diskussionerne mellem gen-

nemspilningerne af scenerne er helt centrale som kollaborativ analyse, hvor vi i fællesskab reflekterer over, hvordan vi kan forstå scenen, emnets relevans, andres erfaringer og magtforholdene, der repræsenteres. Samtidig udgør samtalerne en måde konstant at sætte spørgsmålstejn ved repræsentationen i scenerne og bevare dynamikken, så vi sammen kan undgå at sidde fast i problematikkerne og ende med at reproducere problemerne. Diskussionerne gentages efter hver gennemspilning og udgør på den måde både data og fælles analyse. Jeg video-optager det hele.

Debatter om muslimske kvinder som teaterkulisse

Afghanske flygtninge og særligt afghanske kvinder har været centrum for politisk debat i Danmark i årtier, særligt i forbindelse med invasionen af Afghanistan i 2001. Retorikken om at redde de afghanske kvinder, som ses som hjælpeløse ofre for et undertrykkende patriarkalsk styre, blev i høj grad brugt til at retfærdiggøre invasionen. Samtidig rejses der løbende spørgsmål om muslimske kvinders fremtoning og rolle i offentligheden i Danmark, i form af debatter om social kontrol, maskeringsforbud, og senest har udlændinge- og integrationsminister Mattias Tesfaye kaldt til frihedskamp for etniske minoritetskvinder. Debatterne udgør så at sige kulissen for deltagerne arbejde med denne teaterscene om kvindens opgør med faren. Scenen med Linas samtale med sin far repræsenterer en stereotypisk fremstilling af en dominerende far, der vil kontrollere sin datter. De tilstedeværende kvinder og mænd har forskellige erfaringshorisonter med scenen og taler alle ind i debatten, ikke som ofre, der skal reddes fra deres egne familier, men som mennesker, der skubber på for at skabe forandring.

Marjam er den første, der råber stop og sætter sig op i stolen og begynder at tale med faren. Hun gør historien i scenen til sin egen ved at fortælle faren om sit eget kærlighedsforhold til en dansk mand. På scenen udspiller hun sin egen tilgang til at skabe forandring ved at være åben om sine egne ønsker og gå i dialog med sine forældre i stedet for at skjule noget eller prøve at ændre dem. Efter Marjam har været på scenen, diskuterer deltagerne igen, og scenen starter forfra. Nu er det Faizah, der råber stop og går på scenen. For Faizah handler forandring om at tage et opgør med sine forældre, og hun udspiller derfor en samtale med faren, hvor det ikke handler om at 'opdrage ham', men i højere grad om bare at gøre det, hun ønsker. Faizah udspiller på scenen den version af sig selv, hun gerne vil være, men som hun endnu ikke helt har fundet modet til at være i sit eget liv, forklarer hun bagefter. Efterfølgende går Reza op og skifter faren ud, fordi han ønsker at vise, hvor voldsom den her problematik ville være i hans familie, og hvilke konsekvenser den ville have. Hans intention er ikke at løse konflikten, men i stedet at vise de andre, hvordan denne situation ville udspille sig i hans familie.

En metode orienteret mod forandring?

Når deltagerne går på scenen og udspiller forskellige versioner af sig selv, arbejder de inden for en dramatisk fiktion. Arbejdet med dramatisk fiktion giver et øget mulighedsrum, da det er op til den enkelte at vælge, hvorvidt de vil dele deres personlige erfaring og lade den blive en del af historien, eller om de blot vil 'spille' en rolle. De kan derfor adressere sensitive politiske og moralske emner, som ellers kan være tabubelagte i deres egne familier, og som ofte fremstilles meget entydigt i debatten. Mulighedsrummet inden for dramatisk fiktion er bestemt ikke uendeligt og har begrænsninger, som udspiller sig på forskellig vis i hver workshop. Jeg har oplevet, at nogle scener, der omhandlede vold, kunne opleves som for tunge af deltagerne til, at de kunne 'forandres' gennem forumteater. Deltagerne indbyrdes forskellighed kan i de tilfælde blive for stor, så de i stedet bliver optaget af at vise hinanden deres syn på for eksempel kønsroller, den politiske situation i Afghanistan og så videre. Årtiers krig og splittelse i Afghanistan toner på den baggrund frem og synes at splitte deltagerne i form af forskellig deltagelse i krigen, etnicitet og oprindelse. Også disse forskelligheder er data for antropologen.

Jeg har i artiklen argumenteret for, at forumteater kan være en metode til at undersøge politiserede emner, der kan være sensitive for både antropolog og informant at tale om. Igenem teaterscenerne kan antropolog og informant i fællesskab prøve at konfrontere stærke stereotyper og skifte fokus til forandringspotentialer. Deltagerne såvel som antropologen må navigere og udspille deres roller i samspil med hinanden og med den kulisse, som debatterne om flygtninge og migranter udgør. I forumteater afprøver man på scenen forskellige muligheder for forandring og udspiller alternative fremtider. Betyder det, at deltagerne liv ændrer sig efterfølgende? Højst sandsynligt ikke i større grad, end at vores praksis som antropologer vel altid påvirker vores informanter, når vi intervernerer i deres liv. I mine individuelle samtaler med deltagerne efter hver workshop har jeg fået indblik i enkelte tilfælde, hvor deltagere efterfølgende har fået modet og er blevet inspireret til at konfrontere vanskelige situationer på nye måder. Men valget af forumteater som antropologisk metode handler ikke om at skabe forandring i deltagerne liv.

Arbejdet med forumteater kan give indblik i deltagerne *drømme og længsler* mod forandring – længsler, som det kan være svært at verbalisere, men som bliver tydeliggjort, når de udtrykkes og opføres på en scene; når Marjam for eksempel prøver at udspille den samtale, hun ville ønske, hun kunne have med sin familie, eller Faizah optræder som den kvinde, hun gerne vil være og ses som. Forumteater kan dermed være en metode til at undersøge det indre liv, der udspiller sig i grænselandet mellem virkelighed og drøm. Dette er både antropologisk relevant som data og en metode, som kan give deltagerne en følelse af ejerskab. De er ikke underlagt en undersøgelse, men selv aktive i den.

Alle fotos er taget af forfatteren.

Forslag til videre læsning

Bune, Julie Nynne (2021) "I Live here, I have a right to be here. An Afghan refugee's disorientations and insistence on inclusion through theater". I *Un-settling Middle eastern refugees. Regimes of exclusion and inclusion in the Middle East, Europe, and North America*. Redigeret af Marcia Inhorn og Lucia Volk. New York/Oxford: Berghahn.

Kaptani, Erene, and Nira Yuval-Davis (2008) "Participatory Theatre as a Research Methodology: Identity, Performance and Social Action among Refugees." *Sociological Research Online* 13, nr. 5, side 1-12.

Turner, Victor (1982) *From Ritual to Theatre. The Human Seriousness of Play*. New York: PAJ publishing.

Om forfatteren

Julie Nynne Bune er ph.d.-studerende ved afdelingen for antropologi på Aarhus Universitet, hvor hun er en del af forskningsprojektet ARTlife – Articulations of life among Afghans in Denmark. Hun har træning som forumteater facilitator, hvilket hun bruger i sit arbejde med unge voksne afghanske flygtninge i Danmark.